

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT RƏSSAMLIQ AKADEMİYASI**

Əlyazma hüququnda

BƏXTİYAR RASİM OĞLU YUSUFOV

**XALQ RƏSSAMI DAVUD KAZIMOVUN
YARADICILIĞINDA
REALİZM XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

İxtisas: 6215.01 – “Təsviri sənət”

**Sənətsünashlıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2017

Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Xalq rəssamı, professor

Tofiq Məmmədli oğlu Ağababayev

Rəsmi opponentlər: Səhəb İsa oğlu Məmmədov

Xalq rəssamı, professor

Elnarə Nəsrəddin qızı Musayeva

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

**Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və
İncəsənət Universiteti**

Müdafiə **31 may 2017-ci il saat 14⁰⁰** Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası nəzdində təşkil olunmuş FD.02.191 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1029, Bakı, H.Əliyev prospekti 26, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat **28 aprel 2017-ci** il tarixində göndərilmişdir

FD.02.191 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,

Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru:

X. Z. Əsgərova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı. Təsviri sənətin müxtəlif janrlarında davamlı olaraq özünü sınayan xalq rəssamı Davud Kazımovun çoxşaxəli yaradıcılığı daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Rəssamın əsərlərində xalqımızın mənəvi dünyası, onun estetik duyumu, etnoqrafik dəyərləri, həyat fəlsəfəsi, eləcə də, əmək adamlarının, şairlərin və tarixi şəxsiyyətlərin obrazları, o cümlədən Azərbaycan təbiətinin özünəməxsus gözəlliyi öz əksini tapmışdır. Bədii ifadə forması olaraq realistik sənət prinsiplərindən istifadə edən rəssam öz əsərlərində həyat həqiqətlərini inandırıcı şəkildə ifadə etmişdir. Onun əsərləri ifadə dilin insadəliyi və fərdiliyi, üslub reallığı ilə fərqlənir. Davud Kazımovun yaradıcılığı – rəngkarlıq və qrafika sahəsində yaratdığı əsərlər təsviri sənətimizin milli və dünyəvi bədii ənənələrə əsaslanan özünəməxsusluğunun öyrənilməsi üçün zəngin qaynaqdır.

Rəssamın məhsuldarlığı ilə seçilən yaradıcılığı onun adının həm Azərbaycanda, həm də ölkədən kənarda kifayət qədər tanınmasına səbəb olmuşdur. Bunu şərtləndirən səbəb heç şübhəsiz onun öz yaradıcılığında milli və dünya təsviri sənət ənənələrinin sintezini əldə etməyə nail olmasıdır. Bunun sayəsində yaradılan əsərlərin müasir ruhlu realistik təmayül kimi Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafına əhəmiyyətli töhfələr olması da danılmazdır. Belə bir bədii irsin gənc kadrların yetişməsində istifadəsi də rəssamın xidmətlərindən sayılmağa layiqdir.

Davud Kazımovun yaradıcılıq irsi Azərbaycan təsviri sənətinin müxtəlif – süjetli tablo, məişət, tarixi və portret janrlarını əhatə edir. Janrından və mövzusunun asılı olmayaraq, onun yaratdığı gözəl tablolar xalqımızın mədəniyyət tarixində əhəmiyyətli yer tuturlar. Bu çoxsaylı əsərlərdə, onların süjetlərində, forma-biçimində və koloritində onun müəllifinin sənətə baxışı və xalqımızın mənəvi ruhu duyulmaqdadır.

Azərbaycan təsviri sənətinin milli bədii-estetik xüsusiyyətlərini öz yaradıcılığında ehtiva edən rəssamın bədii irsi incəsənət tariximizin yadda qalan səhifələrindən birini təşkil edir. Odur ki, rəssamın yaradıcılıq irsinin elmi-tənqidi təhlili Davud Kazımovun Azərbaycan təsviri sənətində yerini və yaradıcılıq axtarışlarının müasir Azərbaycan təsviri sənətinin təşəkkülündə və inkişafında rolunu və əhəmiyyətini obyektiv dəyərləndirməyə imkan verir.

Dünya mədəniyyətinin ən gözəl nümunələri ilə, eləcə də Azərbaycan təsviri sənətində yer alan milli ənənələri ilə bağlı olan Davud Kazımov özünü istedadlı rəssam kimi təsdiq etmişdi. Rəssamın yaradıcılıq diapazonu geniş və əhatəlidir. Onun yaratdığı müxtəlif janrlı

tablolarda həyata nikbin münasibət duyulur. Məzmun cəhətdən rəngarəng olan bütün bu əsərlər bədii həllinə görə vahid yaradıcılıq-icra üslubu ilə fərqlənir. Onun fərdi dəst-xəttini həyatın inandırıcı təqdimatına imkan verən realist-gerçəkçi sənət üslubu təşkil edir. Rəssamın tablolarında xalqımızın uzaq-yaxın keçmişini və müasir həyatını təşkil edən ən müxtəlif mövzuların təcəssümünə rast gəlmək mümkündür.

Rəssamın yaradıcılıq axtarışları XX əsrin ikinci yarısı Azərbaycan təsviri sənəti tarixinin öyrənilməsi üçün dəyərli material verir. Belə ki, burada rəssam yaşadığı dövrün bədii ənənələrinin və estetikasının ifadəçisi, eləcə də tarixə realist baxışı olan bir yaradıcı kimi çıxış edir. D.Kazımovun öz bədii irsində klassik ənənələrin müasir tutum almasının ifadəçisi və ölkə tarixinin bədii görkəm almasına yönəli duyulası xidmətlər göstərdiyini qeyd etmək lazımdır.

Davud Kazımovun əsərləri süjet səmimiyyəti və ifadə inandırıcılığı ilə diqqəti cəlb edir. Rəssamın Azərbaycan təbiəti ilə bağlı çoxsaylı əsərləri onun dərin müşahidə qabiliyyətinə malik olması ilə yanaşı, onun gördüklərindən heyrtlənmək bacarığını da duymağa imkan verir. Davud Kazımovun təbiət mənzərələri gözəlliyə olan elə bir məhəbbətlə doludur ki, tamaşaçı onlara biganə qalmır, istər-istəməz onların “əsi” olurlar. Başqa sözlə desək, əsərlərində o, təbiətə vurğunluq hissini başqalarına çatdırı bilər, eyni zamanda digər xalqların mədəniyyətinə nüfuz etməklə onların həyatının milli rəngarəngliyini göstərir.

Yuxarıda göstərilən müsbət məziyyətlərə baxmayaraq demək lazımdır ki, bu vaxta qədər ölkə sənətsünaslıq elmində bu istedadlı rəssamın yaradıcılığı kifayət qədər geniş və hərtərəfli tədqiq olunmamışdı. Bu baxımdan, Davud Kazımovun yaradıcılıq irsinin dərinədən öyrənilməsi və hərtərəfli təhlili elmi-bədii maraq doğurmaqla yanaşı, həm də duyulası aktuallıq kəsb edir.

Mövzunun işlənmə səviyyəsi. Mövzunun aktuallığı həm də onun işlənilmə səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Belə ki, Davud Kazımov milli təsviri sənətimizin inkişafına və tərəqqisinə böyük töhfələr versə də, onun yaradıcılığı az tədqiq olunmuşdur. Müasir sənətsünaslıq elminin bu sahəsində çox az işlər görülmüş və rəssamın həyat və yaradıcılığı, eləcə də onun Azərbaycan incəsənətindəki yerini müəyyənləşdirə biləcək elmi nəticələr çıxarılmamışdır.

Xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılığına həsr olunmuş araşdırmaların nisbətən geniş təhlili elmi-nəzəri tədqiqatlarda əksini tapmışdır. Bunlara nümunə olaraq Azərbaycan incəsənətinin inkişafı tarixinə müxtəlif dövrlərdə nəşr olunmuş tədqiqat xarakterli nəşrləri

göstərmək olar.

Rəssamın yaradıcılıq xüsusiyyətləri haqqında “Sovet Azərbaycanının təsviri incəsənəti”¹, “Azərbaycan SSR-nin təsviri incəsənəti”², “Azərbaycan Sovet qrafikası”³, “Azərbaycan incəsənəti”⁴ kitablarında qismən məlumat verilir. Lakin burada Azərbaycan təsviri sənətinin inkişaf yolları nəzərdən keçirilsə də, D. Kazımovun əsərlərindən səthi bəhs edilir. Bütün bunlar isə, sənətkarın yaradıcılığının dinamik inkişafı haqqında dolğun və obyektiv şəkildə elmi təsəvvür yaratmır. Davud Kazımovun yaradıcılığına həsr edilən yeganə tədqiqat işi kimi yalnız Ziyadxan Əliyevin “Davud Kazımov” adlı monoqrafiyasını⁵ qeyd etmək olar.

Tədqiqat üzərində araşdırmalar apararkən Azərbaycanda rəssamlıq sənətinin inkişafı problemlərinin tədqiqi ilə məşğul olan sənətsünas alimlərin Davud Kazımov yaradıcılığına biganə qalmaları da təəssüf doğurucu məsələdir. Aysel Mirqasımovanın “Azərbaycan təsviri incəsənətində portret janrı” adlı dissertasiyasında Davud Kazımovun portret yaradıcılığına öləri toxunulmuş, çoxsaylı əsərlərindən yalnız bir portret müəyyən qədər təhlil edilmişdir⁶.

Yuxarıda qeyd olunan nəşrlərin XX əsr Azərbaycan rəngkarlıq və qrafikasında özünəməxsus dəst-xətti olan xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılıq axtarışlarını tam əhatə etməməsi, onun yarım əsri əhatə edən səmərəli fəaliyyətinin tədqiqinin zəruriliyini şərtləndirmişdir. Tədqiqatın Azərbaycan rəngkarlıq və qrafikasının realizm ənənələri əsasında inkişafı kontekstində aparılması da rəssamın bu prosesə verdiyi töhfələrin bədii-estetik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq istəyindən irəli gəlmişdir. Belə ki, Davud Kazımovun yaradıcılığına aid edilən və səthi təsvirçilik mövqelərindən yazılan məqalələr indi müasir sənətsünaslığımızı qənaətləndirə bilməz.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədini D. Kazımovun simasında XX əsr Azərbaycan rəssamlığının əsas inkişaf istiqamətini müəyyənləşdirmək, “Sosialist realizmi” bədii prinsipi əsasında təşəkkül tapan təsviri sənət məkanında təzahür edən bədii

¹Габибов Н., Наджафов М. Искусство Советского Азербайджана – М., 1960.с. 44.

²Həbibov N. Azərbaycan SSR-in təsviri incəsənəti Bakı: Azərnəşr, 1959. s. 36.

³Гаджиев П.А. Азербайджанская советская графика (1920-1940). Баку. 1962. 138 с.

⁴Azərbaycan incəsənəti. Kərimov K., Əfəndiyev R., Rzayev N., Həbibov N. – Bakı: Işıq, 1992, 344 s.

⁵Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı –Təhsil, 2012.

⁶Миркасимова А.М. Портретный жанр в азербайджанском изобразительном искусстве. Дис...канд. искусствоведения. Баку, 2007, 129 с.

təmayülləri izləmək və onlara müasir Azərbaycan incəsənətinə verdiyi töhfələr kontekstindən dəyərləndirmək təşkil edir. Başlıca məqsəd rəssamın realist-gerçəkçi tutumlu bədii irsinin həm də milli koloritdən qaynaqlanan bədii-estetik məziyyətlərini, yaradıcılığının Azərbaycan və xarici ölkələrə səfərləri ilə bağlı tablolarını təhlil etmək, Davud Kazımovun sənət dünyasına və sənətkarlığına müasir sənətsünaslıq elmi prizmasından qiymət verməkdir.

Davud Kazımovun yaradıcılığı müasir Azərbaycan incəsənətinin kontekstində öyrənilməsi aşağıdakı müddəalar baxımından böyük maraq kəsb edir:

- Davud Kazımovun rəssam kimi formalaşdığı və yaradıcılığının təşəkkül tapdığı tarixi dövrü araşdırmaq;

- Rəssamın yaradıcılıq irsinin hərtərəfli və obyektiv tədqiqi nəticəsində onun Azərbaycan milli təsviri sənətimizin inkişafına verdiyi töhfəni müəyyən etmək;

- Onun yaradıcılıq maraqlarının və axtarırlarının vahid mənzərəsini yaratmaq üçün onun bədii irsini sistemləşdirmək və təsnif etmək;

- Xalq rəssamı Davud Kazımovun tarixi və müasir mövzulara həsr olunan maraqlı süjetli əsərlərini üzə çıxarmaq;

- Rəssamın mənzərə və natürlər janrlarını əhatə edən yaradıcılığını öyrənmək, önəmli nümunələrini tədqiq və təhlil edərək, rəssamın üslub xüsusiyyətlərini və dəst-xəttini müəyyənləşdirmək;

- Fırça ustasının portret sahəsindəki yaradıcılığını tədqiq etmək;

- Rəssamın qrafika sahəsindəki işlərini səciyyələndirmək, kitab qrafikası ilə bağlı əsərləri təhlil etmək;

- Davud Kazımovun yaradıcılığını müasir sənətsünaslıq elminin tələbləri kontekstində dəyərləndirmək;

- Onun yaradıcılığının müasir Azərbaycan təsviri sənətində yerini müəyyənləşdirmək;

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Davud Kazımovun yaratdığı rəngkarlıq və qrafika əsərləri təşkil edir. Bunlar əsasən Azərbaycanın və xarici ölkələrin muzey və qalereyalarında, rəssamın şəxsi arxivində, dövlət arxivində, şəxsi kolleksiyalarda qorunan, eləcə də müxtəlif illərdə dövrü mətbuatda çap olunan əsərlərdir.

Tədqiqatın predmetinirəssam Davud Kazımovun yaradıcılığı, onun əsərlərinin forma, məzmun, üslub, dəst-xətt göstəriciləri təşkil edirlər.

Tədqiqatın metodoloji əsasları. Tədqiqatın metodoloji əsasını sənətsünaslığın elmi-nəzəri müddəaları, dünya və Azərbaycan

tədqiqatçıların təsviri sənət haqqında fikirləri və mülahizələri təşkil edir. Tədqiqat işi yerinə yetirilərkən müasir sənətsünaslıqla bağlı elmi-nəzəri ədəbiyyat öyrənilmiş, arxiv sənədləri üzə çıxarılaraq təhlil olunmuş, rəssamın əsərlərinin nümayiş etdirildiyi sərgilərin kataloqlarından, Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi, Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin, Lənkəran Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin, Zaqatala Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin və AMEA-nın Azərbaycan Tarixi Muzeyinin arxivindən istifadə edilmiş, Davud Kazımovun yaradıcılığı ilə bağlı mövcud materiallar ümumiləşdirilərək şərh olunmuşdur. Problemin tədqiqində tarixilik prinsipi və xronoloji ardıcılıq gözlənilmiş, əsasən tarixi-müqayisəli metoddan istifadə olunmuşdur. Problemin tam şəkildə həlli məqsədilə dissertasiyada materialların xronoloji prinsip və toplanamış materialların elmi təhlilinin aparılmasına üstünlük verilmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını sənətsünaslıq təhlili təşkil edir. Bu proses zamanı ayrı-ayrı əsərlərin obraz-stilistik, bədii-stilistik və müqayisəli aspektləri üzə çıxarılmış və dəyərləndirilmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən təhlillər Davud Kazımovun yaradıcılıq təcrübəsində tipoloji və təkamül əsasında formalaşmış müxtəlif yaradıcı elementlərin daha da qabarıq şəkildə üzə çıxarılmasına imkan vermişdir. Bu prosesdə konkret olaraq analiz və sintez metodlarından istifadəyə üstünlük verilmişdir. Hər iki metodun tətbiqi Davud Kazımovun öz əsərlərinin, eləcə də onun yaradıcılığı ilə bağlı və ona yaxın olan sənətkarların əsərlərinin müqayisəli təhlillərinin aparılmasına imkan vermişdir. Tərəfimizdən seçilən müqayisəli təhlil metodu Davud Kazımovun istedadının yeni estetik tutumunun və xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması baxımından əhəmiyyətli sayılır. Xronoloji prinsipə riayət edilməsi sənətkarın yaradıcılıq axtarışlarında baş verən dəyişiklərin izlənilməsi aspektindən əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın sərhədləri. Tədqiqatın sərhədlərini Davud Kazımovun (1928-2015) müstəqil yaradıcılıqla məşğul olduğu 1945-2015-ci illəri əhatə edir. Tədqiqat göstərilən dövrdə onun yaradıcılığını səciyyələndirən bədii-estetik dəyərlərə münasibəti öyrənir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan sənətsünaslıq tarixində ilk dəfə olaraq Xalq rəssamı Davud Kazımovun həyatı və yaradıcılığına həsr olunmuş ümumiləşdirilmiş, müfəssəl tədqiqat yaratmağa cəhd göstərilməsi ilə müəyyən olunur. Bundan çıxış edərək, tədqiqat işində ilk dəfə olaraq rəssamın yaradıcılıq irsinin sistematik, dərin və hərtərəfli öyrənilməsi, eləcə də milli təsviri sənətinin inkişafındakı rolunun müəyyən olunması istiqamətində ilk addımlar atılıb.

Dissertasiyada rəssamın rəngkarlıq və qrafika əsərlərinin tədqiqi və tənqidi təhlili, onun bədii dilinin üslub xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, dövrün aparıcı mövzularına rəssamın bədii münasibəti əksini tapmışdır.

İlk dəfə olaraq tədqiqatda rəssamın əsərlərinin janr etibarilə təsnifatı verilmiş, eyni zamanda onun yaradıcılığına təsir göstərən ictimai-siyasi şərait nəzərdən keçirilmişdir.

D.Kazımovun dissertasiyada yer almış pədaqoji fəaliyyəti haqqında məlumat, eləcə də mövzu ilə bağlı geniş elmi ədəbiyyat və rəssamın ölkə muzeylərində və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılan məlum və az tanınan əsərlərdən ibarət olan illüstrativ material tədqiqatın elmi dəyərini bir qədər də artırmışdır.

D. Kazımovun bədi irsi bu günə kimi xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilmədiyi üçün, dissertasiya işində gətirilən rəssamın fəaliyyətinə aid olan faktoloji material yeniliyi ilə seçilir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi məhz problemin qoyuluşu ilə müəyyən olunur və aşağıdakı müddəalarda öz əksini tapır:

- rəssamın həyat və yaradıcılığı ilk dəfə olaraq dolğun və bütöv bir şəkildə Azərbaycan sənətsünaslığında monoqrafik tədqiqat obyektinə kimi çıxış edir;

- Davud Kazımovun yaradıcılığı ardıcıl tədqiq olunaraq sistemləşdirilmiş, yaradıcılığının mərhələləri müəyyən olunmuş, ümumiləşmələr aparılmış və nəticələr çıxarılmışdır;

- onun əsərlərinin üslub, janr və icra texnikasına görə təsnifatı aparılmışdır;

- rəssamın portret janrında yerinə yetirdiyi əsərləri geniş və əhatəli tədqiq edilmişdir;

- sənətkarın xarici ölkələrə səfərləri nəticəsində işlədiyi yaradıcılıq əsərləri ilk dəfə olaraq geniş şəkildə araşdırılmış və təhlil olunmuşdur;

- Davud Kazımovun mənzərə və natürrmort janrında yaratdığı əsərlərin təsnifatı həyata keçirilmişdir;

- rəssamın süjetli kompozisiyalarının bədii-estetik dəyəri üzə çıxarılmışdır;

- rəssamın fərdi üslub - manera və bənərsiz dəst-xəttinin nəticəsində yaradılan tarixi janrlı əsərləri ilk dəfə əhatəli təsnif və təhlil olunmuşdur;

- Davud Kazımovun qrafika sahəsində olan yaradıcılığı araşdırılmış, rəssamın kitab illüstrasiyaları ədəbi materialların məna-məzmun daşıyıcısı kimi dəyərləndirilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin nəticələri XX əsrin ikinci yarısını əhatə edən Azərbaycan rəngkarlıq və qrafika sənətinin öyrənilməsi üçün böyük praktiki əhəmiyyətə malikdirlər. Davud Kazımovun yaradıcılığının müasir sənətsünaslıq elminin inkişafına töhfəsini qeyd etmək olar. Tədqiqat işində D.Kazımovun yaradıcılığının müasir Azərbaycan incəsənətinin kontekstində baxılması vacib və zəruridir. Rəssamın həm ənənələrə sadıq, həm də realizm ənənələrinə tapınan yaradıcılığının öyrənilməsi müasir Azərbaycan sənətsünaslığının inkişafına kömək edə bilər.

Tədqiqatdan rəssamlıq təmayüllü ali və orta ixtisas müəssisələrində “Azərbaycan təsviri sənəti tarixi” və “Müasir Azərbaycan incəsənəti tarixi” fənlərin tədrisində yardımçı material kimi istifadə edilə bilər. Dissertasiya Davud Kazımov yaradıcılığı haqqında yazılmış elmi-tədqiqat işi kimi, bu sahədə çalışan hər bir şəxs və dissertasiyada toxunulan problemlə maraqlanan geni^o oxucu kütləsi üçün dəyərli qaynaq- vəsaitidir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının “İncəsənət tarixi” kafedrasının iclasında müzakirə edilmiş, mövzu üzrə axtarırları əks etdirən məruzələr müxtəlif səpgili elmi konfranslarda dinlənilmişdir. Tədqiqat işinin əsas məzmunu, elmi müddəa və nəticələri 6, o cümlədən xaricdə çap edilmiş bir məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, dörd yarımfəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqatın məzmunu kompüter yığımının 132 səhifəsində öz əksini tapmış, illüstrasiyalar isə albom şəklində dissertasiyaya əlavə kimi təqdim olunmuşdur.

İŞİN MƏZMUNU VƏ ƏSAS MÜDDƏALARI

Girişdə mövzunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri, onun işlənmə səviyyəsi, eləcə də işin elmi yeniliyi, praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası, strukturu və həcmi haqda məlumat verilir.

Fəsil I – “Davud Kazımovun yaradıcılıq yolu və bədii axtarırlarının formalaşması” adlanır və rəssamın həyatına, erkən dövr yaradıcılığına, süjetli, mənzərə və natürmort janrında yerinə yetirdiyi əsərlərə həsr olunmuşdur. Bu fəsil iki yarımfəsildən ibarətdir. **“Rəssamın süjetli tabloları bədii-estetik dəyər daşıyıcısı kimi”** adlanan birinci yarımfəsildə Davud Kazımovun süjetli əsərlərinin bədii təsvir vasitələri öz əksini tapmışdır.

Davud Kazimov bütün yaradıcılığı boyu bitkin kompozisiya qurmaq bacarığını həm süjetli-tematik tablolarında, həm də zaman-zaman müraciət etdiyi digər janrlarda da nümayiş etdirmişdir. Bunu onun ən müxtəlif janrlarda eyni uğurla fəaliyyət göstərməsi də təsdiqləyir. Bununla belə demək lazımdır ki, rəngkarlıqda süjetli tabloları cəlbedici və düşündürücü kompozisiya şəklində təqdim etmək digər janrlara nisbətən daha çətin məsələdir. Belə ki, burada hər bir rəssam özünün müəyyən məna-məzmunu yadda qalan biçimdə bədiiləşdirmək yönündə istifadə etdiyi bədii-texniki ifadə imkanlarını bir araya gətirmək istedadını sərgiləyir və bu qovşağın necəliyindən asılı olaraq özünün axtarıslara meyilli yaradıcı simasını müəyyənləşdirir.

Davud Kazimovun əmək mövzulu əsərlərinin qəhrəmanları idealizə olunmur, təbii-real şəkildə göstərilir. Rəssamın 1957-ci ildə yaratdığı “Xəzərin yeraltı sərvətləri” əsərində Azərbaycan neftçilərinin Xəzərin dərinliklərində gizlənilmiş “qara qızıl”ı hansı əziyyətlər bahasına tapmalarından bəhs edilir. Ön planda verilmiş insanların simalarındakı ifadədə onların gələcəyə ümidlə nikbincəsinə baxdıqları hiss olunur. Mavi Xəzərin səma ilə vəhdət yaratdığı bu əsərdə insanın təbiət qarşısında aciz qalmadığını və daha inadla, əzmlə mübarizə apardıqlarını duymaq mümkündür. Rəssam bu əsərində əvvəlki tablolarından fərqli olaraq, süjet açıq havada cərəyan edir. Doğma Xəzərin sahilində görüntüyə gətirilən dörd nəfərin biri-birindən çox fərqli duruşları baş verənlərə duyulması dinamika bəxş etməklə, kompozisiyanın məna-məzmunu yükünə cəlbedicilik və təsirlik gətirmişdir.

Rəssamın yaradıcılığında əmək mövzusunda başqa motivlərin də yer alması ilk növbədə onun maraq dairəsinin genişliyinə dəlalət edir. Bunu onun yaradıcılığının ilkin mərhələsində də müşahidə etmək mümkündür.

Bu mənada Davud Kazimovun ictimailəşdirdiyi ilk süjetli tablolarından olan “Tapmaca konserti”nin bədii-estetik mayasında müəllifin müasirlərinin mənəvi aləmini bədiiləşdirməyə yönəlmiş istəyi ilə yanaşı, həm də onun özünəməxsus dəst- xətt axtarısları durur.

Davud Kazimovun süjetli tablolarının mövzu dairəsi təkcə Bakıdan uzaqlarda - bir qədər də ekzotik qəbul olunan kənd həyatı ilə məhdudlaşmır. Bunu rəssamın Sumqayıt kimyaçılarına, Abşeron qadınlarına, paytaxt rəqqaslarına, İspaniya həyatına və digər mövzulara həsr olunmuş əsərləri də təsdiqləyir.

Rəssamın “Abşeron qadınları”, “Sumqayıt motivi”, “Tarlada”, “Sağıcılar”, “Çayçı Elmira”, “Yollar”, “Rəfiqələr” və s. tabloları bu qəbildəndir.

Rəssamın respublikamızın cənub bölgəsinə həsr etdiyi süjetli əsərlərdən “Evə”, “Gözləmə” və “İstirahət” tablolarını göstərmək olar. Müxtəlif ölçülü bu kompozisiyaların məzmun daşıyıcıları olan qadınların çox koloritli cənub etnoqrafiyasının əlvanlığını özündə yaşadan geyimləri, xüsusilə də fiqurların bellərinə özünəməxsusluq bəxş edən rəngbərəng qurşaqlar nə qədər ənənəvi olsalar da, həm də çayçıların işdən sonrakı anlarının yaşantılarına şüxluq gətirən xoş aura yaradıcı element kimi qabardıldığından tamaşaçı tərəfindən maraqla qəbul olunur.

Rəssamın 1960-cı ildə yaratdığı “Kolxozçu qadınlar” əsərini əslində artıq söz açdığımız tablolarındavamı hesab etmək mümkündür. Bu əsərlər haqqında sənətsüənəslıq üzrə fəlsəfə doktoru, əməkdar incəsənət xadimi Ziyadxan Əliyev qeyd edir ki, “Bu üç əsər bir-birindən bir-iki il fərqlə çəkilsələr də eyni fikrin ifadəsi olan vahid bir kompozisiya – triptix kimi qəbul olunur”⁷.

Davud Kazımovun süjetli tabloları sırasında bir-birinə müəyyən təsvir yaxınlığı olan, oxşar təsir gücü aşılamaq iqtidarında olan elə əsərlər vardır ki, bunlar hadisənin müxtəlif rəng çalarları ilə duyğulu anlar aşılamaq istəyi ilə yanaşı, həm də fiqurların hərəkətlərində – pozalarında hifz olunan mənə-məzmun daşıyıcılığını tamaşaçısına çatdırmaq istəyi gizlənir. Belə əsərlərinin düşündürüclüyü və tamaşaçı ilə dialoq yaratmaq gücündə olmasındandır ki, daima müasir qalmaqdadır. Bunlara isə rəssam, xarakterin üzə çıxarılmasında - obrazların dolğunluğunun əldə olunmasında tətbiq etdiyi bədii üsullar vasitəsilə nail olur.

Rəssamın süjetli tablolarının bədii təhlili onu göstərir ki, bu əsərlərin Azərbaycan rəngkarlığının bənərsiz yüksəliş dövrü olan 1960-1980-cı illərdə yaradılması təsadüfi olmayıb. Belə ki, yaradıcılıq rəqabətinin çox güclü olduğu həmin illər rəssamları ciddi və bütün sınaqlara tab gətirə biləcək əsərlərin yaradılmasına kökləmişdi. O vaxtlar zəif əsərlərin sərgi salonlarına yol tapması sadəcə mümkünsüzdü. Davud Kazımovun müxtəlif mövzulu bu əsərləri də həmin dövrdə yaradılan və təsviri sənətimizin həm keçmiş SSRİ məkanında, həm də onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda yayılan şöhrətini şərtləndirən və bu bədii prosesdə görünən və hiss olunan sənət nümunələrindən olmuşdur. Odur ki, yaradıldıqları andan ideoloji çətiədən uzaq olan bu təsviri sənət əsərləri bilavasitə rəngkarlıqda kamillik nümunəsi olduqlarından bu gün də tərəvətli və müasir görünürlər.

⁷Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı –Təhsil, 2012.s.7-8.

“Davud Kazımovun yaradıcılığında mənzərə və natürmort janrının yeri” adlanan **ikinci yarım fəsil**, rəssamın müxtəlif illərdə adları çəkilən janrlarda yaratdığı əsərlərdən bəhs edir. Heç təsadüf deyil ki, xalq rəssamı Davud Kazımov İkinci Dünya Müharibəsi dövründə sərgidə nümayiş etdirdiyi ilk əsəri də təbiətin bir görünüşünü əks etdirən mənzərə olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumunda təhsil aldığı dövr də yaratdığı “Mənzərə” adlı tablosu o zaman həm tələbkar həmkarlarının, həm də tamaşaçıların diqqətini özünə cəlb etmişdi.

Davud Kazımovu respublikanın müxtəlif guşələrinə yaradıcılıq səfərləri zamanı təkcə əmək motivləri cəlb etməyib. O, tələlərinə daima təbiətlə təmasda olmaq yazılmış insanların müxtəlif qayğılarına biganə qalmamaqla yanaşı, onları əhatə edən gerçəkliyə də münasibətini bildirmişdir. Çoxlarına adi görünənlərə rəssam gözü ilə nəzər yetirən Davud Kazımov insanların gündəlik həyatını rəngarəng edən bir çox məqamlara bədii görkəm verə bilib. Belə əsərlərdən biri “Bizim dağlarda” adlanır. Şaqulu kompozisiyada ürəkaçan mənzərənin fonunda təsvir olunan sudan qayıdan gənc qızın çöhrəsində ifadə olunan sevinc hissələri həm də onun yaşayış tərzinin necəliyini əks etdirir.

Davud Kazımovun tez-tez mənzərə janrına müraciət etməsi onun ilk növbədə təbiətə vurğunluğundan irəli gəlmişdir. “Ləpəli Xəzər”, “Qax mənzərəsi”, “Günəşli gün”, “Qızıl payız”, “Göygöl” və s. kimi əsərlər rəssamın bu sahədə yaratdığı önəmli işlərindəndir. Coşqunluq, nikbinlik, sakit ruhlu, ilhamlı ifadə, təbiətin duyulan tərəvəti bu mənzərələrə xas olan cəhətlərdəndir. Burada daxili məkanda hiss olunan hava, rəsmə alınan məkanın mühiti, özünəməxsus xüsusiyyətləri gözə çarpır.

Sənətsüənəslilik üzrə fəlsəfə doktoru, əməkdar incəsənət xadimi Ziyadxan Əliyev xalq rəssamı Davud Kazımovun mənzərə əsərləri haqqında qeyd edir ki “Davud Kazımov üçün mənzərə həmişə ovqat yaradıcı vasitə olmuşdur. Odur ki, o, yeri gəldikcə janrın bu önəmli bədii-estetik məziyyətiindən süjetli tablolarında da təsiredici vasitə kimi istifadə etmişdir”⁸.

Davud Kazımovun yaradıcılığının ana xəttini doğma diyarı Abşeronla bağlı əsərlər təşkil edir. İstər süjetli kompozisiyalarda, istərsə də müasir həyatımızın rəngarəngliyini canlandıran mənzərələrində Abşeron torpağının, Xəzərin dolğun, cazibədar obrazlaşmış görüntüləri, bu yerlərin özünəməxsus sərt və şairanə, təbiəti əlvan boyalarla dönə-dönə tərənnümü duyulmaqdadır. Bu səpkili mənzərə əsərlərin

⁸Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı –Təhsil, 2012.s.15.

cəlbediciliyi doğma diyarın ab-havasından, coşqun Xəzərin nəfəsindən, qumsal sahillərin qızılı rənglərindən, əncir və tut ağaclarının ecazkar görünüşündən, qərənfillərin ətrindən rişələdir. Abşeron kəndlərinin panoramı üzərində yüksələn qədim memarlıq abidələri, qəsrlər, günbəzlər, qüllələr, qızılı qumlara rəvnəq verən meyvə ağacları, göz oxşayan yaşıllıqlar Xəzərin gah sakit, gah dalğalı suları, onun tez-tez dəyişən rəngləri rəssam üçün doğmadır və tükənməz ilham mənbəyi olmuşdur.

Davud Kazımovun mənzərə yaradıcılığı məzmun müxtəlifliyi, motiv və boyakarlıq həllinin zənginliyi ilə fərqlənir. Boyakar tərəfindən yaradılmış mənzərə əsərləri forma və rəng baxımından çox təbii və realdır, lirika və duyulası məhəbbətlə aşılənmişdir.

Natürmort janrında olan əsərlər xüsusi realizm çərçivəsində olan rənglərin harmonik düzümü və kontrastlığı ilə fərqlənir. O, müxtəlifgüllərin, çiçəklərin əlvan rəngini, gözəlliyini incə - zərif boyalarla həll etmişdir. Misal üçün Davud Kazımov “Mis qablarla natürmort”, “Qəhvədan ilə natürmort”, “Güllər”, “Ağ qızılgüllər”, “Payız gülü”, “Alma və nar”, “Qızılgül”, “Zanbaq”, “Güllər”, “Portağallar”, “Ağ yasəmən”, “Şərq natürmortu”, “Xrizantemalar”, “Qərənfil”, “Çobanyastığı ilə natürmort”, “Qızılgül portağal ilə”, “Mis qablar”, “Yemiş və meyvələr” “Bənövşələr” və “Pionlar” adlı meyvələrlə bağlı natürmortlarında doğma torpağın bərəkətini, günəşin əlvan boyaları, meyvələrin, çiçəklərin, müxtəlif əşyaların heyranedici gözəlliyini kəşf etmişdir.

“Bu natürmort əsərlərində rəssamın sənətkar kamilliyini, icra ustalığını, rəng duyumunu, fakturanın inandırıcılığını əldə etmək istedadını görmək mümkündür”⁹.

Davud Kazımovun natürmortlarında həm əşyaların daşdığı gözəllik qaynaqlarını bütün zəngin bədii tutumu ilə ifadə etməyə, həm də bütün görünənləri onları əhatələyən məkanın işıq selindən, insan təmasından keçirməklə cəlbedici təqdimatına meyl duyulur. Bu da görüntüyə gətirilən əşyaların “cansız”lığını unutturur, onları həyatımızın ayrılmaz parçası kimi qəbul edir.

Fəsil II – “Davud Kazımov realizminin bədii xüsusiyyətləri” adlandırılmış və iki yarım-fəsildən ibarətdir. Burada Davud Kazımovun portret və qrafik əsərləri nəzərdən keçirilir.

⁹Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı –Təhsil, 2012.s.14.

Bu fəslin **“Davud Kazımovun portretləri psixoloji yaşantıların ifadəçisi kimi”** adlanan **birinci yarım** fəslirəssamın muhtəlif illər ərzində portret janrında yaratdığı tabloların təhlilinə həsr olunub.

Davud Kazımov yaradıcılığı boyu bir-neçə istiqamətdə çalışmış, yaratdığı portret qəhrəmanlarına bütün qəlbi, ruhu ilə obrazlılığın əldə olunması prizmasından yanaşmışdı. Rəssamın portret janrında öz imkanlarına, bu sahədə müvəffəqiyyətlə işləyəcəyinə olan inamı onun gözəl portretlər yaratmasına təminat verir. Portretləri süjetli tabloları kimi mürəkkəb planda qurmağa meyl göstərən Davud Kazımov, təsvir etdiyi şəxslərin mənəvi aləmini peşə əlamətləri ilə vəhdətdə canlandırmağa çalışmışdır.

Rəssamlıq incəsənətin bir növü və təbliğat vasitəsi kimi, sovet dövrünün tələblərinə cavab verməli idi. Şair, yazıçı və bəstəkarların yaradıcılığında olduğu kimi, rəssamların da yaradıcılığında o dövrün tələbi qabarıq şəkildə hiss olunur. Dövrün tələbi ilə ayaqlaşma müasirləri kimi Davud Kazımovunda yaradıcılığından yan keçməmişdir. Əmək cəbhəsində fədakarlıq göstərən insanların fəaliyyəti və obrazları, sovet adamlarının mənəvi gözəlliyi və s. mövzuları əks edən bu əsərlərin leytmotivini müasirlik təşkil edirdi. Bu mənada Davud Kazımovun yaradıcılığında əmək adamlarına, əməkdə fərqlənən, ad-san qazanan insanlara həsr olunmuş portretlərə də xüsusi yer verilmişdir. Onun bu mövzuda yaratdığı “Kolxozçu qadın”, “Qabaqcıl çayçı Gülnaz Əzimova”, “Çayçı qadın”, “Sağıcılar”, “Çayçı Elmiranın portreti” təkfiqurlu və çoxfiqurlu portretləri əsl zəhmət adamlarının portretləridir. Bu əsərlərin qəhrəmanları olan kolxozçuların, süd sağanların, əmək qəhrəmanlarının sinələrinin əməkdə qəhrəmanlığa, rəşadətə görə alınmış orden və medallarla bəzədilməsi də onların tanınma nişanıdır, desək, yanlışdır.

Sənətsünas Rəfiqə Kərimova qeyd edir ki, “Davud Kazımovun kolxoz kəndi adamlarına həsr etdiyi bu portretlər bir daha göstərir ki, rəssam əksər halda öz qəhrəmanlarının daxili aləminə nüfuz edə bilir, zahiri təmtərağa, sözcülüyə uymadan ifadəli poetik obrazlar yaratmışdır”¹⁰.

Davud Kazımovun yaradıcılığında mühüm yeri, kişi və qadın əməkçilərin obrazları ilə yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinə həsr olunmuş portret əsərləri də tutur. Müəyyən zaman kəsiyində rəssam tərəfindən mədəniyyət xadimlərinin mühüm portretləri yaradılmışdı. Mövzu və boyakarlıq həlli baxımından muhtəlif olan bu əsərlər, onlarda

¹⁰Kərimova R. Azərbaycan Sovet portret boyakarlığı. Bakı: Az. SSR EA nəşr, 1964, s.179.

təsvir edilmiş obrazın simasını və zəngin daxili aləmini çox real, canlı və həyatı əks etdirir. Rəssamın böyük yaradıcılıq uğurları sırasında “Nizami Gəncəvi”, “Məhəmməd Füzuli”, “Mirzə Fətəli Axundzadə”, “Səməd Vurğun”, “Aleksandr Sergeyeviç Puşkin” və “Maksim Qorki” kimi şəxsiyyətlərə həsr olunmuş portretlərin adını çəkmək olar. Bu əsərlərin hər birində təsvir olunmuş insanın zahiri görkəmi, intellektual dünyası çox dəqiq və düzgün açıqlanmışdır.

Davud Kazımov, həm də təzadlı davranışları ilə insana həyat sevinci bəxş edən uşaq portretlərinin müəllifidir. Əsərlərdəki uşaq obrazlarını özünəməxsus şəkildə həll etməsi rəssamın körpələrə qarşı duyduğu sevgidən irəli gəlmişdir. Bu baxımdan yaratdığı “Akif”, “Balaca Mehdi”, “Mədinə”, “Toğrul” kimi tablolarla Davud Kazımov balacalara qarşı olan atalıq və babalıq hissini əks etdirmişdir.

Davud Kazımov hesab edirdi ki, “Yaxşı portret yalnız bu və ya digər insanın cizgilərini sadəcə təsvir edilməsindən ibarət deyildir, o eyni zamanda onun həyat tərzini, daşdığı mənəviyyəti də əks etdirməlidir”.¹¹

Davud Kazımov portret janrı sahəsində öz fəaliyyətini davam etdirərək, tanınmış əmək adamlarının, mədəniyyət xadimlərinin və tarixi şəxsiyyətlərin portretlərindən ibarət bütöv bir obrazlar qalereyası yaradıb. Üslub və ifadə baxımından bu illərin portretləri sadə və realdır. Bizə gəlib çatmış işlər rəssamın yalnız portret oxşarlığını əldə etmək cəhdlərini deyil, eyni zamanda onun modelin xarakterini qabartmaq xüsusiyyətinə də malik olduğunu üzə çıxarır. Rəssam tərəfindən yaradılmış obrazlar gerçəkçi, fərdi və psixoloji tutumuna görə çox dolğundurlar.

Davud Kazımov müxtəlif janrlarda fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, portret onun boyakarlıq istedadını tam, hərtərəfli nümayiş etdirən janr olmuşdu. Rəssamın portret boyakarlığında insanın daxili aləminə nüfuz etmə marağı daha da güclənmişdir.

Bu fəslin **“Ədəbiyyat nümunələrinin qrafik cizgilərdə ifadəsi”** adlanan **ikinci yarım fəslində** rəssamın müxtəlif dövrlərdə yaratdığı qrafik əsərləri şərh olunur.

Məlum olduğu kimi daha çox öz yaradıcılığını sovet rejimi çərçivəsində davam etdirən rəssamların əksəriyyətinin milli adət-ənənələrə bağlılığı birmənalı qarşılanmırdı. Başqa sözlə desək, milliliyə meyl edən sənətkarlardan böyük cəsarət tələb olunurdu. Əsərlərində milli-mənəvi dəyərlərimizi hər zaman öz sənətinin gücü ilə yaşıdan

¹¹Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı – Təhsil, 2012.s.12.

Davud Kazımov, rəngkarlıqla bərabər yaradıcılığında xüsusi yerə malik olan qrafiki lövhələrində də öz milli və orijinal bədii xüsusiyyətlərini ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur.

Azərbaycanın xalq rəssamı Davud Kazımov kitab illüstrasiyası sahəsində bir çox əsərlər yaratmışdır. Kitab rəssamının əsas vəzifəsi təsvir etdiyi qəhrəmanlara və hadisələrə oxucu münasibətini ifadə etməkdən, kitabın ideya - məzmununa və bədii şərhinə müasir tələblərlə yanaşmaqdan ibarətdir.

Davud Kazımov qrafik irsində də azərbaycanlı ruhu daşdığını sərgiləyən bir rəssamdır. Bu mənada ədəbi irsimizi cizgilərlə canlandıran rəssamın kitab illüstrasiyaları özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə tamaşaçını cəlb etməklə yanaşı, həm də onu düşündürmək gücündədir. Bu əsərlərin milli kitab qrafikası sənətimizin inkişafında xüsusi yeri olduğunu əminliklə qeyd edə bilərik.

Qüdrətli dramaturq, kiçik hekayələrin böyük ustadı kimi tanınan dahi sənətkar Cəlil Məmmədquluzadənin hekayələr kitabına illüstrasiyalar çəkməklə o, özünün çoxqatlı mətnlərə yaradıcı nüfuz etmə bacarığını sərgiləmişdir. 1950-ci ildə rəssamın görkəmli ədəbin hekayələr kitabına çəkdiyi illüstrasiyalar bu əsərdəki hadisələrin həssaslığını xüsusi təsvir dilində tamaşaçılarına təqdim etmiş olmuşdur. Həmin illüstrasiyalar kitaba olan marağı, orada nəql edilən hadisələr haqqında düşüncələri daha da dərinləşdirmək gücünə görə diqqətçəkəndir, desək, yanılmazıq. 21x30 sm ölçüsündə olan illüstrasiyaya diqqət yetirdikdə dövrün ictimai həyatının kiçik tabloda ən önəmli hissəsinin təsviri ilə rastlaşmış olarıq. Üç nəfər kişi obrazının qarşısında başı bürüncəkli durmuş kiçik qızcığazın hüquqsuz, eyni zamanda da məsum siması diqqət çəkir. Zərif cizgilərlə işlənmiş illüstrasiyada Mirzə Cəlil ruhunun ifadəsi çox incəliklə təqdim olunmuşdur. Bu cür illüstrasiyalar qrafik qanunauyğunluqlara dərindən bələd olan rəssamın gələcək uğurlarından xəbər verirdi.

Azərbaycan yazıçı və şairlərinin əsərlərinə rəssamın çəkdiyi illüstrasiyalar öz cizgi əlvanlığı və icra mədəniyyəti ilə seçilir. Qara tuş və qələmlə işləyən, incə cizgilərlə Azərbaycanın klassik yazıçılardan olan Cəlil Məmmədquluzadə, Cəfər Cabbarlı və M.Ə.Möcüzün əsərlərinin məzmununa əyanilik bəxş edən Davud Kazımov bu rəsmlərində ədəbi qəhrəmanlara obrazlılıq bəxş etməklə, onların oxucu və tamaşaçı üçün maraqlı olmasını şərtləndirmişdir. Rəssam köhnə dünyanın mənfi tiplərinin satirik səpkidə, daşdıqları məna-məzmun yükünə müvafiq şəkildə verə bilib.

Görkəmli yazıçı-dramaturq Cəlil Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy” (1955) hekayəsinə çəkilmiş illüstrasiyalar obrazların canlılığı, gerçəkliyi və inandırıcılığı baxımından diqqəti cəlb edir. Bu hekayədəki ziyafət epizodunu təsvir edən rəsm obrazlı təqdimatı ilə seçilir. Onun “Saqqallı uşaq” və “Buz” (1965) hekayələrinin xarakterik səhnələrini əks etdirən rəsmləri də maraqlıdır. Bu rəsmlərin gözəçarpan bədii xüsusiyyəti onların aktual, anlaşıqlı olması, təsvir vasitələrinin inandırıcılığıdır.

D.Kazımov Sabir məktəbinin davamçılarından biri olan M.Ə. Möcüzün satirik şeirlərinə həsr etdiyi rəsmlərində də köhnə cəmiyyətin eybəcərliklərini, xalqın dərd-sərindən xəbərsiz olan, onların istək və arzularına biganə olan, ancaq öz quru şöhrəti, şəxsi mənfəəti üçün çalışan, millət və xalq barəsində boğazdan yuxarı danışanların iç üzlərini açıb göstərmişdir.

Rəssam dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin bir çox əsərlərinə də illüstrasiyalar çəkmişdir. Sonralar D. Kazımovun N. Nərimanov, M. İbrahimov və Əbülhəsənin əsərlərinə çəkdiyi qrafik rəsmlərdə dəst-xəttinə sadıq qalmış, ədəbi mətndən əxz etdiyi məqamları yaddaqalan bir biçimdə - emosionallığı duyulan kompozisiyalarda bədiiləşdirmişdir.

Davud Kazımov bir çox jurnal və qəzetlərdə, “Göyərçin”, “Kirpi” kimi mətbuat orqanlarında da öz qrafika potensialını göstərmişdir. Onun yaddaqalan rəsmləri və illüstrasiyaları bədii obrazlılığı, təsvir dilinin lakonikliyi ilə diqqəti cəlb edir. Onun tuş və perodan uğurla istifadə etməsi – xətlərin dəqiqliyi, lakonikliyi, səlisliyi, axıcılığı və cizgilərin oynaqılığı ilə işin daha da ritmli, süjetin drammatizmini açılmasında təsirli vasitə olduğunu sərgiləyir.

Davud Kazımov o dövrün sayılıb seçilən rəssamı olmuş Oqtay Sadıqzadə ilə bir çox jurnal və qəzetlərdə, məsələn, “Pioner”, “Azərbaycan qadını”, “Azərbaycan gəncləri”, “Vışka” kimi mətbuat orqanlarında çiyin-çiyinə çalışmış, çoxsaylı qrafika nümunələri ərsəyə gətirmişdir.

“Davud Kazımovun Azərbaycan kitab qrafikası sənətinə verdiyi bədii töhfələr, onun rəngkarlıq sahəsində ərsəyə gətirdiyi və müxtəlif janrları əhatə edən tablolarından az əhəmiyyət kəsb etmir”¹².

Davud Kazımov 1960-cı illər kitab qrafikası yaradıcılığında artıq yeni kitab müəlliflərin adına da rast gəlmək mümkündür. Onların arasında Azərbaycanın tanınmış bir çox şair və yazıçılarının kitabları

¹²Əliyev Z. Davud Kazımov. Bakı –Təhsil, 2012.s.16.

vardır. Y.V.Çəmənşəminlinin “Cənnətin qəbz” (1962), Nizami Gəncəvinin “Yaralı oğlan”(1964), Abdulla Şaiqin “Bənövşə” (1963), “Yaxşı arxa” (1966), C. Məmmədquluzadənin “Buz” (1965), X. Əlibəylinin “Sənubərin gözləri”(1964), M. İbrahimovun “Murovdağın ətəyində” (1964) və M. Cəlalın “Söyüd kölgəsində”(1965) və s. kitabları belə ədəbi mənbələrdəndir.

Davud Kazımov kitab qrafikası sahəsində müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərmiş, ədəbi əsərin ideya-bədii mənasının açılması, kitabın obrazı ilə dekorativ quruluşunun vəhdətinin saxlanması, əsərə müasir mövqedən yanaşmaq vəzifəsini məsuliyyətlə yerinə yetirmiş, ədəbi mətnin ən vacib anlarını əks etdirməklə, kitabdakı sözlə ifadə olunan informasiyasını tamamlamaq və mətnaltı ifadəni üzə çıxarmaq istiqamətində bir sıra uğurlar qazanmışdır.

Nəticədərəssamın çoxşaxəli yaradıcılığı yekunlaşdırılır və tədqiqatın əsas nəticələri göstərilir:

- Davud Kazımov Azərbaycan təsviri sənət tarixinə yüksək istedadla və özünəməxsus dəst-xəttə malik olan rəssam kimi daxil olmuşdur;

- Onun yaradıcılığında XX əsrin ikinci yarısında yüksəliş dövrünü keçirən milli rəngkarlığının səciyyəvi xüsusiyyətləri əksini tapmışlar;

- Davud Kazımov yaradıcılığında duyulası mövzu və janr rəngarəngliyinin duyğulandırıcı kolorit və rəng çalarları ilə ifadəsində yüksək icra sənətkarlığı nümayiş etdirilmişdir;

- Rəssamın rəngkarlıq yaradıcılığının ifadə prinsipinin əsaslandığı realist-gerçəkçi bədii şərhə heç kimə bənzəməyən “bədii şirinliyin” mövcud olması təsdiqlənmişdir;

- Onun həm də akademik rəssamlıqdan qaynaqlanan realizmində bu bədii prinsipi kifayət qədər genişləndirən ifadə rəngarəngliyinin ovqatyaradıcı gücə malik olması müəyyənləşdirilmişdir;

- D.Kazımovun yaradıcılığında aparıcı yer tutan əmək mövzusunda həsr edilmiş tematik tablolarla əmək adamlarının xarakterik xüsusiyyətlərini əsərin plastik və ritmik həlli ilə yanaşı, məna-məzmun yükü daşıyan jest və mimikalara qovuşdurmaq istedadının mövcudluğu üzə çıxarılmışdır;

- D.Kazımovun hərbi-vətənpərvərlik və tarixi mövzularda yaradılmış əsərlərində tarixi səhnələrin, insan obrazlarının və kostyumlarının inandırıcılığının əldə olunmasının onun milli etnoqrafiyaya və maddi-mədəniyyət nümunələrinə bələdçiliyindən qaynaqlandığı müəyyənləşdirilmişdir;

- xarici səfərlərin nəticəsi olaraq yaratdığı lövhələrdə müşahidə olunan kəskin ictimai təzad və xarakterlər mübarizəsinin yadda qalan tutumda bədiiləşdirilməsi rəssamın dərin müşahidə qabiliyyətinin nəticəsi kimi qəbul olunmuşdur;

- məişət motivlərini əks etdirən səhnələrin cəlbediciliyini və duyğulandırıcılığını rəssamın xırda təsvirçilikdən uzaq olmasının, bədii ümumiləşdirilmələrə köklənmiş realizm ənənələrinin ifadə potensialından geniş istifadəsinin müəyyənləşdirdiyi üzə çıxarılmışdır;

- Davud Kazımovun mənzərə yaradıcılığını motiv müxtəlifliyi, rakurs seçimi və rəng həllinin zənginliyi təsvirin təbiiliyinin və lirik-romantik ovqatlı olmasının realist-gerçəkçi bədii prinsipdən qaynaqlandığı təsdiqlənmişdir;

- rəssamın təbiət motivlərinin, Abşeron kəndlərinin, Xəzər sahillərinin və müxtəlif tarixi-memarlıq tikililərinin təsviri gördüklərinin geniş miqyasda tanındılması kontekstində bədiiləşdirilmişdir;

- D.Kazımovun çoxsaylı mənzərələrinin motiv rəngarəngliyi həm də təsvirə gətirilənlərin milli dəyərlərimizin təbliğinə xidmətlə yanaşı, qürurdoğuruculuq hissi yaratmaq istəyinin ifadəsi kimi qəbul olunmuşdur;

- Sənətkarın yaratdığı gül-çiçəklərdən ibarət natürmortlar silsiləsində əldə olunan vəhdət və harmoniya, simmetriya və ritm, faktura və təbiilik, tətbiq olunan inandırıcılığın əldə olunmasının realizmə tapınmağın təzahürü olması müəyyənləşdirilmişdir;

- D.Kazımovun müxtəlif mövzulu və janrlı əsərlərinin uğurunun özünəməxsus kompozisiyadan və bədii-texniki vasitələrin bütövlüyünün əldə olunmasından keçdiyi dəqiqləşdirilmişdir;

- rəssamın portretlərində tarixi şəxsiyyətlərin və müasirlərinin zahiri oxşarlığının əldə olunması ilə yanaşı, qəhrəmanların daxili aləminin, xarakterlərinin və mənəvi zənginliklərinin bədiiləşdirilməsində realizm bədii prinsipinin rolu təsdiqlənmişdir;

- tarixi portretlərdə qəhrəmanların yeni, indiyədək məlum olmayan keyfiyyətlərinin axtarışının və üzə çıxarılmasının müəllifin intellektuallığının, ziyalıların və mədəniyyət xadimlərinin obrazlarına xas lirizmin ifadəsinin isə qəhrəmanlarının yaradıcılığı ilə əlaqələndirilməsinin nəticəsi olması üzə çıxarılmışdır;

- Davud Kazımovun ədəbi irsimizi zənginləşdirən bədii əsərlərə yaratdığı illüstrasiyalarında obrazların təsvirində əsas diqqəti onların milliliyinin, düşündürücülüğün ifadəsinə yönəldildiyi aşkar edilmişdir;

- kitab illüstrasiyalarındakı bədii obrazlılığı, ifadə dilinin lakonikliyini mətnə nüfuzetmənin nəticəsi şərtləndirmişdir;

- rəssamın qrafika irsini səciyyələndirən icra mədəniyyətində hifz olunan xətlərin dəqiqliyi və lakonikliyi, cizgilərin səlisliyi və oynaqlığının kompozisiyaların dramatizmi və bədii təzadların gücləndirilməsinə xidmət etməsi aydınlaşdırılmışdır;

- Davud Kazımovun yaradıcılığında tapındığı realist-gerçəkçi bədii şərhində naturalizmdən uzaq olması, ifadə vasitələrinin “izm”lər məcmusundan keçib özünəməxsus bədii xüsusiyyətlərə çevrilməsi müəyyən olunmuşdur;

- onun tələbələrinin çoxunun hazırda Azərbaycan təsviri sənətinin bədii-estetik yükünü ləyaqətlə daşıyanların sırasında olması görkəmli rəssamın həm də yaxşı pedaqoq olmasının nəticəsi olduğu təsdiqlənmişdir;

Mövzu ilə bağlı müəllif tərəfindən aşağıdakı məqalələr dərc edilib:

1.Xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılıq yolu. //Azərbaycan Xalça Muzeyi. Təsviri və dekorativ-tədbiqi sənət məsələləri. №1(13). Bakı 2014,s.9-14.

2.Xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılığında zəhmətkeş insanların obrazları.//Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Xalça Muzeyi, Təsviri və dekorativ-tədbiqi sənət məsələləri. №2 (14). Bakı 2014, s. 6-10.

3.Xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılığında kitab qrafikası. //Azərbaycan Xalça Muzeyi. Təsviri və dekorativ-tədbiqi sənət məsələləri. №3-4(15). Bakı 2014, s.31-36.

4.Xalq rəssamı Davud Kazımovun yaradıcılığında natürmort janrı// Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Müasir mədəniyyətşünaslıq jurnalı. №1 (15). Bakı, 2014, s. 69-72.

5.Творческое наследие народного художника Давуда Кязимова, // Научные исследования в сфере гуманитарных наук; Открытия XXIвека. Материалы II Международной научно-практической конференции. Пятигорск, 2015, с.258-265.

6.Жанрпейзажа в творчестве народного художника Азербайджана Давуда Кязимова//Международный научный журнал-приложение Республики Казахстан.№4/ 2015, с. 129-132.

**ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ
НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА ДАВУДА КАЗЫМОВА**

Резюме

Диссертация посвящена выявлению реалистических особенностей в творчестве Народного художника Азербайджана Давуда Казымова.

Диссертация состоит из введения, двух глав, четырех подглав, и заключения.

Во введении обосновывается актуальность темы, определяется степень исследования проблемы, цель и задачи, излагается научная новизна, характеризуются основные источники и практическая значимость работы.

I Глава – «Творческий путь Давуда Казымова и формирование художественных поисков» посвящена отражению художественной выразительности в произведениях художника, посвященных военно-патриотической и исторической темам. Анализируются художественно-эстетические особенности пейзажных произведений, в которых нашли отражение Абшеронские селения, побережье Каспия и историко-архитектурные памятники.

Рассматриваются также натюрмортные работы художника.

II Глава – «Художественные особенности реализма Давуда Казымова» рассматривает портретные работы художника, отражающие образы трудящихся, классиков азербайджанской литературы и других выдающихся личностей. Анализу подвергается графическое творчество художника, отмеченное приверженностью к национальному духу и традициям, а также творческая деятельность в области книжной иллюстрации, отличающейся художественной образностью и лаконичностью.

В Заключении обобщаются основные выводы данного исследования.

**FEATURES OF REALISM IN THE CREATIVITY OF
PEOPLE ARTIST DAVUD KAZIMOV**

Summary

Thesis is devoted to reveal of realistic features in the creativity of People's artist of Azerbaijan, Davud Kazimov.

Thesis consists of introduction, two chapters, four sub-chapters and conclusion. Topicality of theme is grounded, level of study of problem, goal and tasks is determined, scientific innovation is attached and main resources and practical essence of work is characterized **in introduction part**.

Chapter I – “Path of creativity of Davud Kazimov and formation of artistic searches” is devoted to reflection of means of artistic expressions, enlightened in topical works of artist, devoted to military-patriotic and historical themes. In this chapter, artistic-aesthetic features of landscaping works are analyzed, where Absheron villages, Caspian Sea coast and historical – architectural monuments are reflected in details.

Chapter II – “Artistic features of realism of Davud Kazimov” – in this chapter, portrait works of artist are reviewed, where features of classics of Azerbaijani literature are reflected. Graphical creativity of artist inclined in national spirit and traditions is subjected to analysis also. Creativity of artist in the sphere of book illustrations, distinguished with its artistic feature and laconism is considered in this chapter.

Main results of study are considered and summarized **in Conclusion part** of this thesis.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ АКАДЕМИЯ
ХУДОЖЕСТВ

На правах рукописи

БАХТИЯР РАСИМ оглы ЮСУФОВ

**ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ
НАРОДНОГО ХУДОЖНИКА ДАВУДА КАЗЫМОВА**

Специальность: 6215.01 – Изобразительное искусство

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии в области искусствоведения**

БАКУ-2017